

Yaroslav Yarema

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Accounting, Analysis and Control
Ivan Franko National University of Lviv*

FISCAL INSTRUMENTS TO INFLUENCE THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE CONTEXT OF MILITARY CHALLENGES

Summary

The study examines fiscal instruments in the implementation of fiscal policy in Ukraine under wartime challenges. The approaches of Ukrainian scholars to interpreting fiscal policy, fiscal instruments, and their classification are considered. Budgetary and tax instruments applied in Ukraine and in selected EU countries are analyzed. Tax revenues are identified as the main stabilizing factor of the budget system under current conditions. The analysis of budget resource allocation reveals a strengthening of the role of government expenditures on national defense and the security sector of Ukraine. The size of the deficit of the Consolidated Budget of Ukraine, as an important instrument of fiscal policy, is analyzed. It is determined that the proper selection of fiscal instruments at each stage of economic development ensures the effective functioning of the economic system as a whole and of its individual components.

Вступ

На сучасному етапі перед українською економікою постали життєво важливі виклики, пов'язані з руйнуванням економічного та експортного потенціалу внаслідок збройної агресії РФ проти України.

Фіскальна політика є складовою економічної політики держави, що пов'язана з необхідністю вирішення, насамперед, загальнонаціональних завдань як на макро-, так і на мікрорівні за допомогою регулювання способів та обсягів фінансового наповнення бюджету й оптимізації бюджетних витрат.

Формування ефективної фіскальної політики необхідне для сприяння ділової активності суб'єктів ринку незалежно від кризових і циклічних явищ в економіці. Фіскальна політика змінює економічну динаміку в країні, періодичність і глибину криз, тривалість окремих фаз циклів шляхом використання методів державного регулювання.

Державне регулювання економіки здійснюється за допомогою певних фіскальних інструментів в процесі реалізації фіскальної політики. Від правильного обрання того чи іншого інструмента, поєднання їх у комплексі залежить ефективність регуляторної політики держави, яка направлена на розвиток економіки.

Фіскальні інструменти відображають і регулюють дві взаємопов'язані і взаємообумовлені сторони економічної діяльності держави: оподаткування і

регулювання структури державних видатків та їх впливу на економіку (податкові інструменти); доходи і видатки бюджету, їх оптимізація і збалансування (бюджетні інструменти).

Від доходів держави залежить соціально-економічний розвиток країни та рівень життя людей, вони відображають процес розподілу ВВП і визначають ту його частину, яка акумулюється в руках держави і складає фінансову базу для виконання її функцій.

Через видатки бюджету здійснюється цілеспрямований перерозподіл фінансових ресурсів між різноманітними галузями і сферами економіки, а також на оборону, соціальну сферу та управління. Крім того, держава за рахунок видатків бюджету може впливати та стимулювати основні напрями модернізації економіки, проводити ефективну інвестиційну політику тощо.

Розділ 1. Теоретичні основи фіскальних інструментів

У сучасній економічній літературі фіскальна політика асоціюється з державним регулюванням урядових видатків і оподаткуванням.

Зокрема, Крисоватий А. розглядає фіскальну політику як регулювання державних видатків та податкових надходжень для забезпечення повної зайнятості, стабільності цін та економічного зростання, а також як вплив держави на економічну кон'юнктуру шляхом зміни системи оподаткування державних витрат [1]. Соломенко С. визначає фінансову політику як сукупність заходів держави у сфері оподаткування й державних витрат шляхом впливу на стан господарської кон'юнктури, перерозподілу національного доходу, нагромадження необхідних ресурсів для фінансування соціальних програм [2]. Цап І. розглядає фінансову політику як складну систему економічних відносин між державою, підприємствами, організаціями, установами, закладами й громадянами щодо розподілу та перерозподілу суспільного продукту, створення централізованого фонду фінансових ресурсів і його використання на задоволення загальнодержавних потреб [3]. Сідельникова Л. визначає фіскальну політику як комплекс заходів, за допомогою яких держава впливає на економіку через структуру податкових надходжень до державного бюджету, напрями здійснення державних видатків та способи залучення позикових коштів, з метою максимального використання можливостей податкового забезпечення функціонування держави та потенційного фіскального ефекту економічно виправданого державного запозичення задля ефективного фінансування суспільно необхідних видатків, спрямованих на підвищення ефективності економіки та стимулювання економічного зростання [4].

Серед інструментів фіскальної політики вітчизняні та зарубіжні вчені виділяють, передусім, податкові надходження, державні видатки та трансфертні платежі.

Вибір інструментів фіскального регулювання передусім визначається обраною моделлю розвитку ринку. Так, характерною рисою оподаткування у США є відносно помірний його рівень, однак і рівень витрат з боку держави на соціальну сферу також є помірним. Європейська модель розвитку ринку

характеризується більшими гарантіями з боку держави, що супроводжується і вищим рівнем оподаткування. Найвищий рівень централізації ВВП характерний для Скандинавських країн, які відзначаються і найбільшим обсягом державного сектору та найвищими соціальними гарантіями [5].

У науковій літературі розглядаються різні підходи до тлумачення та класифікації фіскальних інструментів.

Гончаренко Н., Доля Р., Сурін Д., вважають, що фіскальний інструментарій є ключовим елементом системи регулювання економічного розвитку розвинених ринкових відносин, а тому дослідження інструментів оподаткування є однією з важливих складових сучасних досліджень, які створюють основу для прийняття тактичних і стратегічних рішень у галузі державного регулювання макро- та мікроекономічного розвитку та зовнішньоекономічної політики [6]. Грицюк І. стверджує, що фіскальні інструменти забезпечують встановлення макроекономічної рівноваги, збалансованості економіки та прямо впливають на реальні об'єми національного виробництва, зайнятість, інфляцію за допомогою фіскальних інструментів держава може ефективно регулювати доходи і видатки бюджету, стимулювати чи обмежувати підприємницьку активність, впливати на інфляцію і безробіття [7]. Шапошников К. С., Крилов Д. В., Якушко І. В. вважають, що фіскальні інструменти безпосередньо за своєю природою використовуються для акумулювання фінансових ресурсів економічних суб'єктів з метою формування доходів державного бюджету [8].

Канцур І. пропонує розглядати фіскальні інструменти як сукупність бюджетних інструментів (бюджетні плани, бюджетні норми і нормативи, доходи бюджету, видатки бюджету, бюджетні санкції, бюджетний контроль, міжбюджетний баланс, автоматизація бюджетного процесу) та податкових інструментів (суб'єкти оподаткування, об'єкти оподаткування, ставка податків і зборів, види податків і зборів, податкові пільги, податкові санкції, податкові консультації, податковий контроль, автоматизація оподаткування, спеціальні податкові режими) [9].

Сідельникова Л. пропонує до податкових стимулів відносити такі: знижені податкові ставки, податкові пільги та альтернатива система оподаткування, а до бюджетних – прямі (фінансування на поворотній основі; пільгове кредитування; компенсація відсотків за банківськими кредитами) та непрямі (державні гарантії за кредитами; інфраструктура підтримки; створення спеціальних інституцій) [10].

Паєнтко Т. виокремлює такі бюджетні інструменти, як структура видатків бюджету, бюджетні інвестиції, трансферти, бюджетний дефіцит, та податкові інструменти, а саме: податкове навантаження, податкові ставки, податкові пільги, спеціальні режими оподаткування, альтернативні режими оподаткування, розстрочення і відстрочення податкових платежів [11].

Баранник Л. та Даценко В. зауважують, що в арсеналі державних фіскальних інструментів чільне місце посідають податкові важелі. Зазвичай, це податки, податкові пільги, податкові режими [12].

Розділ 2. Податкові інструменти в процесі здійснення фінансової політики

Податкові надходження є найбільшим джерелом формування бюджетних доходів. Рівень податкового навантаження (співвідношення податкових надходжень до ВВП) і структура податкової системи – це два важливі чинники впливу на динаміку економічного зростання [13].

Період 2020–2024 рр. характеризується глибокими структурними трансформаціями в економіці України: від пандемічних шоків і воєнних викликів до початку процесів післявоєнного відновлення. У цих умовах податкові надходження залишалися головним стабілізуючим чинником бюджетної системи.

Показники загальних бюджетних доходів, податкових надходжень та валового внутрішнього продукту (ВВП) тісно пов'язані між собою. Рівень акумуляції податкових надходжень у співвідношенні до ВВП опосередковано свідчить про рівень централізації фінансових ресурсів у державному секторі та відповідний рівень фінансування державних програм різного призначення [14].

Частка доходів Зведеного бюджету України у ВВП протягом 2020-2024 рр. коливається з 32,8% у 2020 р. до 46,8% 2024 рр., частка податкових надходжень у ВВП аналогічно з 27,1% до 27,3% (рис.1).

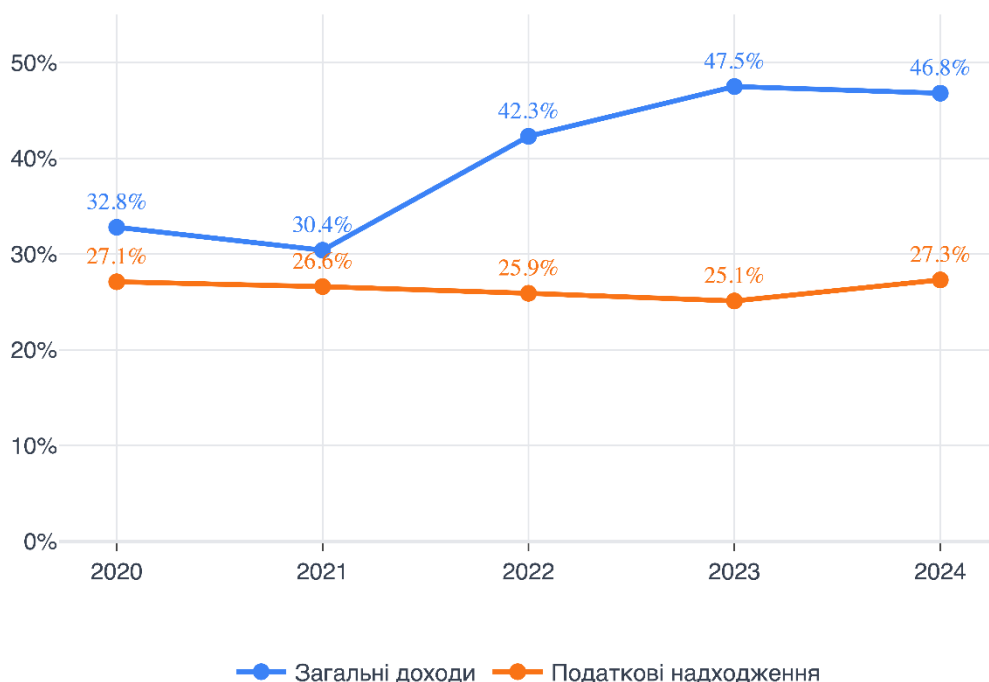

Рис. 1. Динаміка питомої ваги загальних доходів та податкових надходжень Зведеного бюджету України до ВВП за період 2020 – 2024 рр., %

Джерело: побудовано на основі [15]

У країнах Європейського Союзу показники частки податкових надходжень у валовому внутрішньому продукті (ВВП) є вищими, ніж в Україні, що свідчить

про ширшу податкову базу та кращу ефективність адміністрування податків у цих країнах(табл. 1).

Таблиця 1

Частка податкових надходжень бюджетів країн ЄС та України, % ВВП

Країни	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Угорщина	35,98	33,74	33,16
Польща	35,56	36,70	35,19
Словаччина	34,78	35,36	34,84
Україна	27,10	26,63	25,87

Джерело: побудовано на основі [15; 16; 17]

Аналіз структури доходів Зведеного бюджету України за 2020–2024 роки відобразив суттєві структурні зміни джерел бюджетних доходів (табл. 2).

Таблиця 2

Структура доходів Зведеного бюджету за 2020–2024 року, %

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Усього доходів	100	100	100	100	100
в т.ч.					
Податкові надходження	82,57	87,46	61,16	52,77	58,21
Неподаткові надходження	17,03	12,18	16,77	33,12	28,37
Доходи від операцій з капіталом	0,26	0,23	0,13	0,12	0,14
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	0,09	0,08	21,92	13,97	13,25
Цільові фонди	0,05	0,05	0,02	0,02	0,03

Джерело: розраховано за даними [16]

З 2022 року намітилася чітка тенденція до зниження частки податкових надходжень та збільшення частки неподаткових надходжень та коштів від закордонних країн і міжнародних організацій, що пов’язано з воєнним станом в Україні.

Частка податкових надходжень у структурі доходів зменшилася з 82,6% у 2020 р. до 58,2% у 2024 р., що відображає зміщення акценту від внутрішніх податкових джерел до зовнішньої фінансової підтримки.

У 2020–2024 роках доходи зведеного бюджету України зросли з 1376,7 млрд грн до 3587,8 млрд грн, тобто майже у 2,6 рази. Зростання відбувалося нерівномірно, найбільш різкий стрибок спостерігається у 2023–2024 роках, що пов’язано не лише з інфляційним ефектом, а й із масштабним фінансуванням оборонних і соціальних програм, частково за рахунок неподаткових джерел (міжнародна допомога, гранти, трансфerti).

Проаналізуємо динаміку та структуру формування податкових надходжень Зведеного бюджету України за період 2020–2024 років (табл. 3).

Серед джерел наповнення бюджетних доходів на першому місці внутрішні податки на товари та послуги (непрямі податки), друге місце займають податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості (прямі податки).

Таблиця 3

**Динаміка та структура формування податкових надходжень
Зведеного бюджету в Україні в 2020–2024 рр.**

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
1	2	3	4	5	6
Доходи бюджету, млн. грн.	1376,7	1662,2	2196,2	3104,3	3587,8
Податкові надходження млрд. грн. (ПН),	1136,7	1453,8	1343,2	1638,1	2088,3
у % до доходів бюджету	82,6	87,5	61,2	52,8	58,2
Податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості, млрд.грн.	413,6	513,6	551,2	655,6	882,7
у % до доходів бюджету	30,0	30,9	25,1	21,1	24,6
у % до податкових надходжень	36,4	35,3	41,0	40,0	42,3
Податок на доходи фізичних осіб млрд. грн.,	295,1	349,8	420,7	496,3	583,6,
у % до доходів бюджету	21,4	21,0	19,1	16,0	16,3
у % до податкових надходжень	26,0	24,1	31,3	30,3	27,9
Податок на прибуток підприємств млрд. грн.,	118,5	163,8	130,6	159,3	299,1
у % до доходів бюджету	8,6	9,9	5,9	5,1	8,3
у % до податкових надходжень	10,4	11,3	9,7	9,7	14,3
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів, млрд.грн.	57,1	89,3	94,1	66,3	59,0
у % до доходів бюджету	4,1	5,3	4,3	2,1	1,6
у % до податкових надходжень	5,0	6,1	7,0	4,0	2,8
Внутрішні податки на товари та послуги, млрд.грн.	554,4	716,8	582,4	770,5	972,7
у % до доходів бюджету	40,3	43,1	26,5	24,8	27,1
у % до податкових надходжень	48,8	49,3	43,4	47,0	46,6
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів, млрд.грн.	82,3	85,0	61,1	94,3	106,9
у % до доходів бюджету	6,0	5,1	2,8	3,0	3,0
у % до податкових надходжень	7,2	5,8	4,5	5,8	5,1
Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів, млрд.грн.	64,4	87,0	44,1	81,4	115,5
у % до доходів бюджету	4,7	5,2	2,0	2,6	3,2
у % до податкових надходжень	5,7	6,0	3,3	5,0	5,5
Податок на додану вартість з вітчизняних товарів, млрд.грн. (з урахуванням бюджетного відшкодування)	126,5	155,8	213,9	214,6	268,3
у % до доходів бюджету	9,2	9,4	9,7	6,9	7,5
у % до податкових надходжень	11,1	10,7	15,9	13,1	12,8
Податок на додану вартість з імпортованих товарів, млрд.грн.	274,1	380,7	253,0	366,2	466,1
у % до доходів бюджету	19,9	22,9	11,5	11,8	13,0
у % до податкових надходжень	24,1	26,2	18,8	22,3	22,3
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції, млрд.грн.	30,5	38,2	26,2	40,6	48,3
у % до доходів бюджету	2,2	2,3	1,2	1,3	1,3
у % до податкових надходжень	2,7	2,6	1,9	2,5	2,3

Продовження Таблиці 3

1	2	3	4	5	6
Місцеві податки та збори, млрд.грн. в т.ч. єдиний податок	75,7 38,0	89,9 46,3	84,3 47,2	100,0 55,8	119,9 69,1
у % до доходів бюджету	5,5	5,4	3,8	3,2	3,3
у % до податкових надходжень	6,7	6,2	6,3	6,1	5,7
Інші податки та збори, млрд.грн.	5,4	6,0	4,9	5,0	5,8
у % до доходів бюджету	0,4	0,4	0,2	0,2	0,2
у % до податкових надходжень	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3

Джерело: розраховано за даними [16]

У 2024 році непрямі податки у складі зведених бюджетних доходів становили 27,1%, а у податкових надходженнях – 46,6%. Найвищий рівень частки непрямих податків у складі податкових надходжень досягнуто у 2021 році – 49,3%, найнижчий рівень цього показника – 43,4% становив у 2022 році, що пояснюється початком воєнних дій і зменшенням попиту на споживчі товари (рис. 2).

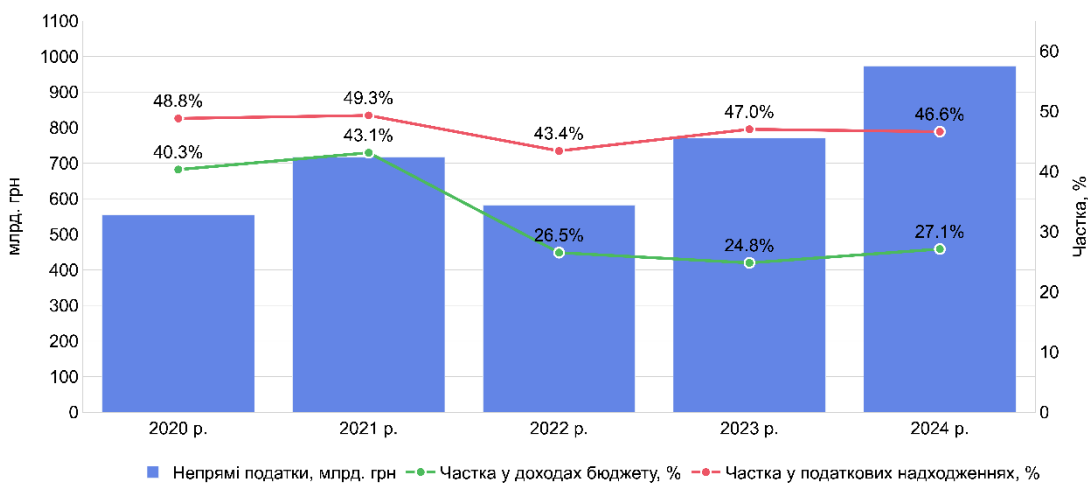

Рис. 2. Динаміка частки непрямих податків у загальних доходах та податкових надходженнях Зведеного бюджету України за 2020–2024 роки
Джерело: побудовано на основі [16]

Серед непрямих податків податок на додану вартість надалі залишається ключовим джерелом надходжень бюджету, його частка у податкових доходах становила понад 30 відсотків, частка акцизного податку – більше 10 відсотків, частка податків на міжнародну торгівлю – трохи більше 2 відсотків (рис. 3).

Обсяг податкових надходжень від податку на додану вартість з імпорتنих товарів переважає обсяги податку на додану вартість з вітчизняних товарів, що підкреслює імпортозалежність фіскальної системи (питома вага ПДВ з імпорتنих товарів у 2024 р. становила 22,3%, тоді як ПДВ з вітчизняних товарів – лише 12,8%).

Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції займають незначну частку в бюджетних доходах, але саме ці податки у 2023–2024 рр. демонструють позитивну динаміку, що може бути наслідком відновлення експортно-імпортних потоків і поступової лібералізації митних процедур.

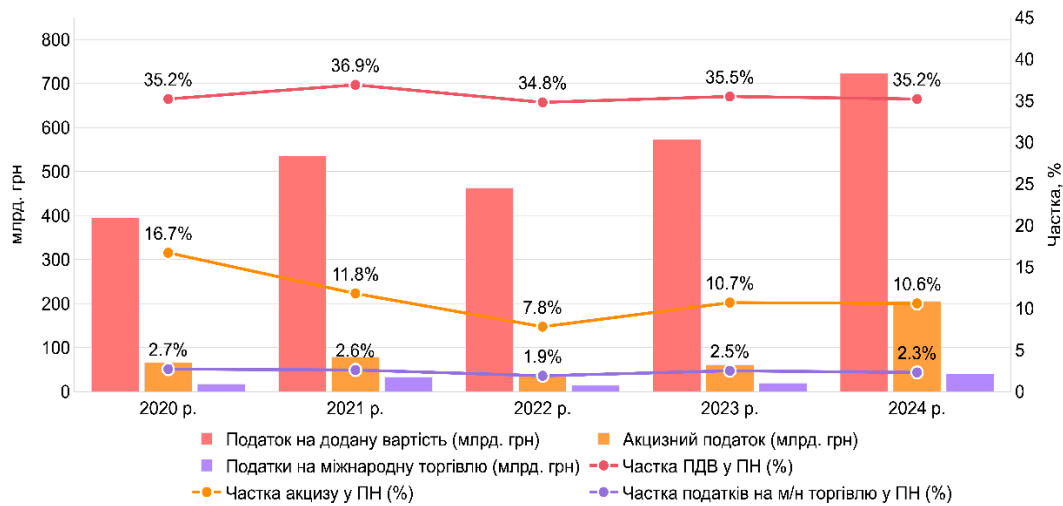

Рис. 3. Динаміка структури непрямих податків у податкових надходженнях Зведеного бюджету України за 2020–2024 роки

Джерело: побудовано на основі [16]

Перенесення оподаткування на споживання є загальноєвропейським трендом з метою збільшення частки доходів та прибутків у розпорядженні платників податків.

Податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості у 2020–2021 роках становили 30,0% – 30,9% загальних бюджетних доходів, проте внаслідок війни у 2022–2023 роках їх частка знизилася до 21%, а у 2024 р. знову зросла до 24,6%, що може свідчити про відновлення економічної активності підприємств та зростання офіційної зайнятості населення.

За період 2020– 2024 роки частка прямих податків у складі загальних доходів зменшилася з 30,0% у 2020 році до 24,6% у 2024 році, а у складі податкових надходжень – зросла з 36,4% у 2020 році до 42,3% у 2024 році (рис. 4).

Податок на доходи фізичних осіб зберігає стабільну фіскальну роль (24,1%– 31,3%), демонструючи відносну стійкість навіть у кризові періоди.

Вітчизняні ставки податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток підприємств по 18 % є одними з найнижчих в Європі. Так, наприклад, менший від вітчизняного податку на прибуток підприємств (12,5%) у Ірландії компенсується вищими ставками ПДФО (до 48%) та ПДВ (23%). Аналогічно менший податок на прибуток у Словенії (17%) компенсується вищими ставками ПДФО (до 50%) та ПДВ (22%). У Румунії при ставках податку на прибуток та ПДФО по 16% ставка ПДВ становить 24% [18]. Найнижчі в ЄС пласкі ставки оподаткування у Болгарії (10%) впродовж останніх років не забезпечили істотного економічного зростання, а лише різко збільшили дефіцит бюджету і, як наслідок, призвели до нарощування державного боргу. З

28 країн-членів ЄС вище за українську ставку ПДВ мають 17 країн, на рівні вітчизняних 20% – 7 країн та тільки 4 країни – меншу (Люксембург, Мальта, Німеччина та Кіпр) [19]. Таким чином, за виключенням невеликих острівних країн та країн Прибалтики, Україна має найбільш привабливі ставки оподаткування, що мало б стати важливою передумовою для залучення іноземних інвестицій та створення нових робочих місць.

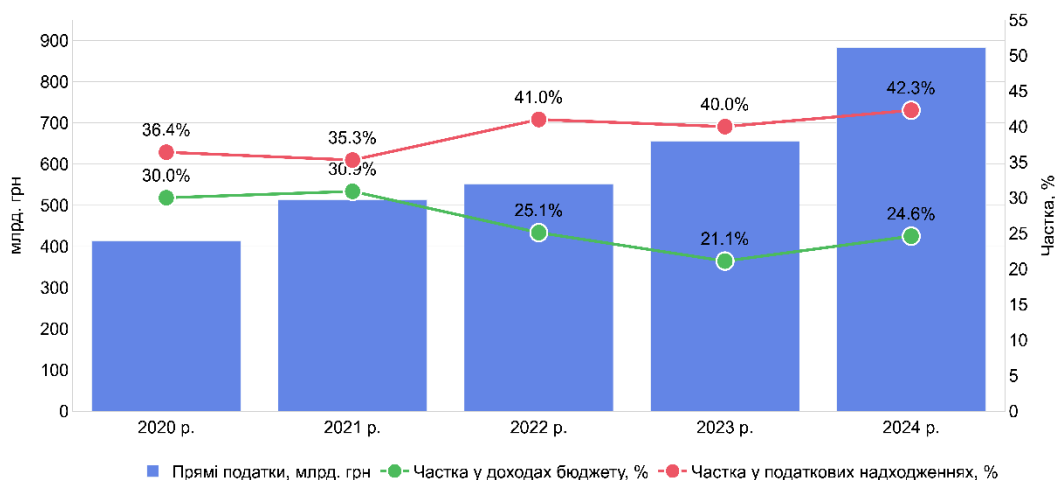

Рис. 4. Динаміка частки прямих податків у загальних доходах та податкових надходженнях Зведеного бюджету України за 2020–2024 роки
Джерело: побудовано на основі [16]

Податок на прибуток підприємств, навпаки, має високу циклічність – падіння у 2022 р. (9,7%) і різке відновлення у 2024 р. (14,3%), що можна трактувати як позитивний сигнал для поствоєнного бізнес-середовища (рис. 5).

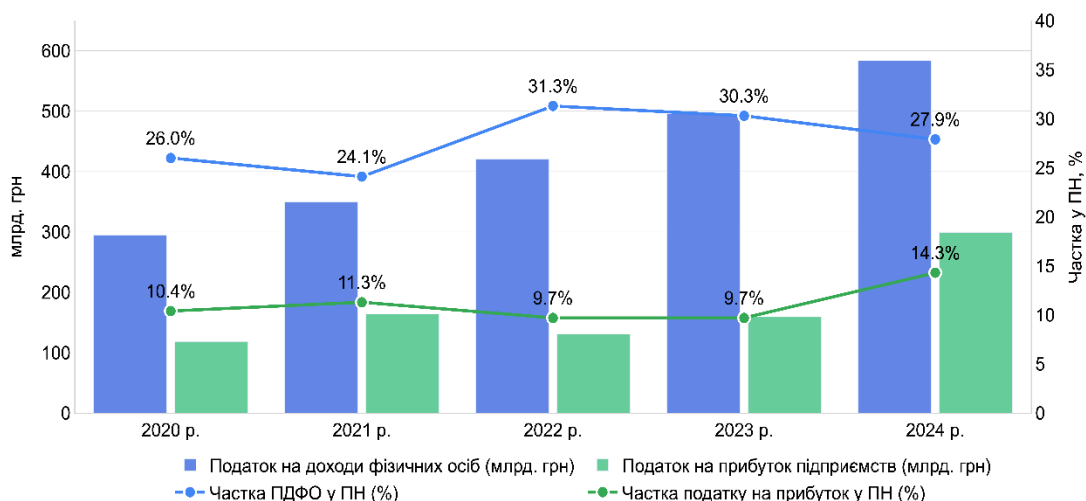

Рис. 5. Динаміка структури прямих податків у податкових надходженнях Зведеного бюджету України за 2020–2024 роки
Джерело: побудовано на основі [16]

Частка місцевих податків у складі податкових надходженнях Зведеного бюджету України знизилася з 6,7% у 2020 р. до 5,7% у 2024 р. Найвагомішим залишається єдиний податок, надходження від якого за досліджуваний період збільшилися у 1,8 рази.

У країнах Європейського Союзу основними джерелами доходів є податки на товари і послуги, податки на доходи, прибуток і приріст капіталу, внески на соціальне страхування (табл. 4).

За даними Tax Foundation та OECD, структура податкових доходів Польщі у 2024 році мала наступний вигляд: податки на споживання (ПДВ, акцизи) – 38,8%, соціальні внески (страхування тощо) – 32,0%, податок на доходи, прибутки та капітальні надходження – 12,8%, податок на майно – 7,9%, інші податки – 5,2% [21].

Таблиця 4

Структура податкових доходів бюджетів країн ЄС у 2022 р., %

Податки	Угорщина	Словаччина	Польща
Податки на доходи, прибуток і приріст капіталу	16,19	21,68	21,7
Внески на соціальне страхування	31,0	43,0	35,3
Податки на майно	3,1	0,01	1,5
Податки на заробітну плату та робочу силу	2,6	1,3	3,5
Податки на товари і послуги	47,1	34,0	37,9
Інші податки	0,01	0,01	0,1
Разом	100	100	100

Джерело: побудовано на основі [20]

Надмірне податкове навантаження призводить до зниження ділової активності суб'єктів господарювання та посилення тінізації в їх діяльності. Зниження податкового навантаження сприяє економічному зростанню держави через збільшення реальних доходів населення, заощаджень домогосподарств, платоспроможного попиту населення тощо.

Згідно з даними Міністерства економіки, рівень тіньової економіки в Україні останніми роками знижувався з 40 до 28%, але у 2023 році зріс до 40% через низку факторів, зокрема пов'язаних з воєнними діями [22].

Міжнародні експерти компанії Visual Capitalist оприлюднили глобальне дослідження, яке показує масштаби тіньової економіки у країнах світу. Україна за результатами дослідження посіла середні позиції з показником 19,3% ВВП, тобто майже п'ята частина української економіки функціонує поза офіційними каналами обліку та оподаткування.

Для порівняння, у європейських країнах розмір тіньового сектору є суттєво нижчим, зокрема: у Польщі – 9,7%, Латвії – 9,3%, Угорщині – 9,2%, Італії – 7,8%, Німеччині – 6,8%, Франції – 6,7% [23].

Наявність тіньового сектору не дає змоги зменшити номінальне податкове навантаження та спотворює умови конкуренції. Тому для відновлення та сталого економічного розвитку країни вкрай важливо мінімізувати схеми ухилення від сплати податків за допомогою адміністративних заходів, спрощеного регулювання та зменшення податкового навантаження.

В Україні більшість податкових надходжень втрачаються через наймасштабніші інструменти ухилення від сплати податків: заробітні плати «у конвертах»; порушення митних правил, контрабанда та корупція на кордоні; конвертаційні та/або транзитні центри (податкові ями, міскодінг, дропи) [22].

Це негативно відображається на обсягах надходжень доходів до бюджету, здатності держави здійснювати масштабні інвестиційні та соціальні проекти, ступені соціального захисту найманих працівників, а також ефективному використанні природних і фінансових ресурсів країни [24].

Тіньова економіка негативно впливає на всі соціально-економічні процеси, які відбуваються у суспільстві, спричиняє серйозні помилки при визначенні основних макроекономічних показників, неадекватну оцінку найважливіших процесів та тенденцій, тактичні і стратегічні прорахунки щодо забезпечення конкурентоспроможності економіки.

Розділ 3. Застосування бюджетних інструментів в умовах воєнних викликів

Бюджетне регулювання у сфері видатків бюджету завдяки використанню сукупності бюджетних інструментів впливу на процес формування та виконання бюджету дозволяє вирішувати завдання, що стоять перед країною на сучасному етапі суспільного розвитку, досягати необхідних макроекономічних пропорцій та показників економічного зростання. Підвищення конкурентоспроможності економіки країни, якості державних послуг, рівня життя населення вимагає реалізації стратегії оптимізації обсягу видатків бюджету одночасно із посиленням їх результативності.

Враховуючи рівень наповнюваності бюджету в сучасних умовах, вагомими є завдання скорочення бюджетного дефіциту та підвищення рівня результативності використання бюджетних коштів.

Для встановлення ролі видатків бюджету як інструменту бюджетно-податкової політики, ефективності розподілу бюджетних ресурсів та впливу окремих їх складових на економічний стан держави проаналізуємо особливості формування видатків бюджету за останні роки розвитку економічної системи України (табл. 5).

Війна, розв'язана РФ проти України, зумовила значні зміни обсягів і напрямів бюджетних видатків за період 2022–2024 роки. Сучасний етап розвитку бюджетних відносин характеризується посиленням ролі бюджетних видатків на оборону держави та забезпечення сектору безпеки.

У структурі видатків зведеного бюджету згідно функціональною класифікацією видатки на оборону держави та забезпечення сектору безпеки складають понад 60,0% (2023–2024 рр.), у порівнянні з довоєнним періодом (2020–2021 рр.) вони зросли більше як у 3,5 рази. Ці видатки спрямовувалися на грошове утримання військовослужбовців; розвиток, закупівлю, модернізацію та ремонт озброєння, військової та спеціальної техніки, засобів та обладнання; закупівлю матеріалів, обладнання та інвентаря, засобів індивідуального захисту; забезпечення харчуванням військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, поліцейських [26].

Таблиця 5

Структура видатків Зведеного бюджету України у 2020–2024 роках згідно з функціональною класифікацією, %

Показники	2020	2021	2022	2023	2024
Усього	100	100	100	100	100
Загальнодержавні функції	12,84	13,70	8,16	7,86	8,82
Оборона	7,55	6,91	37,55	47,23	46,61
Громадський порядок, безпека та судова влада	10,00	9,55	14,93	13,32	14,42
Економічна діяльність	16,47	15,91	5,14	5,57	5,26
Охорона навколишнього природного середовища	0,57	0,58	0,17	0,14	0,21
Житлово-комунальне господарство	2,02	3,08	1,35	1,59	1,34
Охорона здоров'я	11,02	11,04	7,07	4,90	4,83
Духовний та фізичний розвиток	1,99	2,35	1,11	0,87	0,92
Освіта	15,81	16,97	9,55	6,95	7,05
Соціальний захист та соціальне забезпечення	21,73	19,92	14,96	11,58	10,56

Джерело: розраховано за даними [25]

Оскільки такі видатки формуються за рахунок внутрішніх надходжень, зокрема всі зібрані податки спрямовуються до цього сектору, під час воєнного стану додаткової ваги набуває забезпечення податкової дисципліни, боротьби з тіньовою економікою, підвищення ефективності використання таких коштів, недопущення проявів корупції під час оборонних закупівель [27].

За досліджуваний період спостерігається чітка тенденція до зниження видатків на соціальне забезпечення, освіти, охорону здоров'я, стимулювання процесів відновлення.

Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення з 2020 року по 2024 рік зменшилися з 21,73% до 10,56%, освіти – з 15,81% до 7,05%, охорону здоров'я – 11,02% до 4,83%, економічну діяльність – з 16,47% до 5,6%, забезпечення загальнодержавних функцій – 12,84% до 8,82%, житлово-комунальне господарство – з 2,02% до 1,34%, духовний та фізичний розвиток – з 1,99% до 0,92%, охорону навколишнього природного середовища – з 0,57 до 0,21%.

У структурі видатків Зведеного бюджету України за економічною класифікацією поточні видатки складали 88,78%– 89,41% (у період 2020–2021 рр.) та 91,71% – 95,72% (у період 2022–2024 рр.) (табл. 6).

Найбільшими були видатки на оплату праці з нарахуваннями на заробітну плату та на використання товарів і послуг, частка яких у зведених видатках становила понад 60,0%.

За досліджуваний період видатки на оплату праці і нарахування на заробітну плату зросли з 28,03% (у 2020 р.) до 32,03% (1 2024 р.).

За період 2020–2023 рр. видатки на використання товарів і послуг мали чітку виражену тенденцію до зростання (23,98%–37,48%), у 2024 році їх частка у зведених бюджетних видатках зменшилися до 30,05%.

На другому місці за обсягами поточних видатків є видатки на соціальне забезпечення та поточні трансферти. У 2024 році видатки на соціальне

забезпечення становили 12,16%, видатки на поточні трансферти – 10,72% бюджетних видатків.

Таблиця 6

**Структура видатків Зведеного бюджету України у 2020–2024 роках
згідно з економічною класифікацією, %**

Показники	2020	2021	2022	2023	2024
Усього	100	100	100	100	100
1.Поточні видатки	89,41	88,78	95,72	92,98	91,71
оплата праці і нарахування на заробітну плату	28,03	27,98	40,74	33,31	32,03
використання товарів та послуг	23,98	25,71	27,77	37,48	30,05
обслуговування боргових зобов’язань	7,66	8,40	5,33	5,72	6,15
поточні трансферти	8,44	6,39	4,31	3,58	10,72
соціальне забезпечення	20,86	19,25	17,10	12,41	12,16
інші поточні видатки	0,43	1,06	0,48	0,48	0,59
2. Капітальні видатки	10,59	11,22	4,28	7,02	8,29
придбання основного капіталу	5,32	5,30	2,58	3,94	5,02
капітальні трансферти	5,27	5,91	1,70	3,08	3,28

Джерело: розраховано за даними [25]

За досліджуваний період спостерігається чітке зменшення частки видатків на соціальне забезпечення (з 20,86% у 2020 році до 12,16% у 2024 році) та збільшення видатків на поточні трансферти, частка яких у бюджетних видатках зросла з 8,44% у 2020 році до 10,72% у 2024 році.

Капітальні видатки у зведених видатках займали незначну частину як у довоєнний період (10,59%–11,22%), так і у період воєнного стану (4,28%–8,29%), що відображає короткострокову стратегію розвитку економіки. Однак, за період 2022–2024 рр. спостерігається зростання капітальних видатків з 4,28% у 2022 році до 8,29% у 2024 році, що засвідчує про активізацію процесів відбудови держави.

Оскільки на сьогодні існує потреба у післявоєнній відбудові, переорієнтації економіки України на інноваційний шлях розвитку, слід звернути окрему увагу на ефективність перерозподілу фінансових ресурсів в державі, зокрема шляхом стимулювання інноваційних проектів, частково за допомогою видатків бюджету на інновації та пільгового оподаткування окремих напрямків діяльності та галузей. Видатки бюджету на інфраструктурні зміни, як і видатки на інновації, носять позитивний вплив на економічний розвиток у довгостроковій перспективі.

Важливим інструментом фіскальної політики є розмір бюджетного дефіциту. У міжнародній практиці використовується показник співвідношення цього дефіциту до ВВП. Еталонний показник бюджетного дефіциту за Маастрихтськими критеріями становить на рівні 3 % ВВП у межах економічного циклу, який може зростати у період економічного спаду, оскільки збільшуючи дефіцит держави стимулюють економічне відновлення та забезпечення соціальної стабільності.

Зокрема, у період пандемії у ряді європейських країнах відбулось суттєве зростання бюджетного дефіциту внаслідок застосування цільових податкових пільг та збільшення видатків на фінансування програм охорони здоров'я, соціального захисту, підтримки зайнятості тощо. У 2020 році розмір дефіциту у Бельгії, Румунії, Італії, Греції та Іспанії перевищив 9 % ВВП [13].

Держава фінансує бюджетний дефіцит шляхом випуску боргових зобов'язань або збільшенням податкових ставок чи бази оподаткування. Для країн з трансформаційною економікою зростання обсягів дефіциту супроводжується збільшенням вартості обслуговування державного боргу, що спричиняє посилення інфляційних очікувань в економіці та нарощування боргового навантаження на бюджет.

З 2022 року в Україні спостерігається стрімке зростання розміру бюджетного дефіциту, який становив 17,62% проти 3,63% у 2021 року. У 2023 році розмір бюджетного дефіциту зріс до 20,39%, у 2024 році спостерігається зменшення цього показника до 17,74% до ВВП (рис. 6).

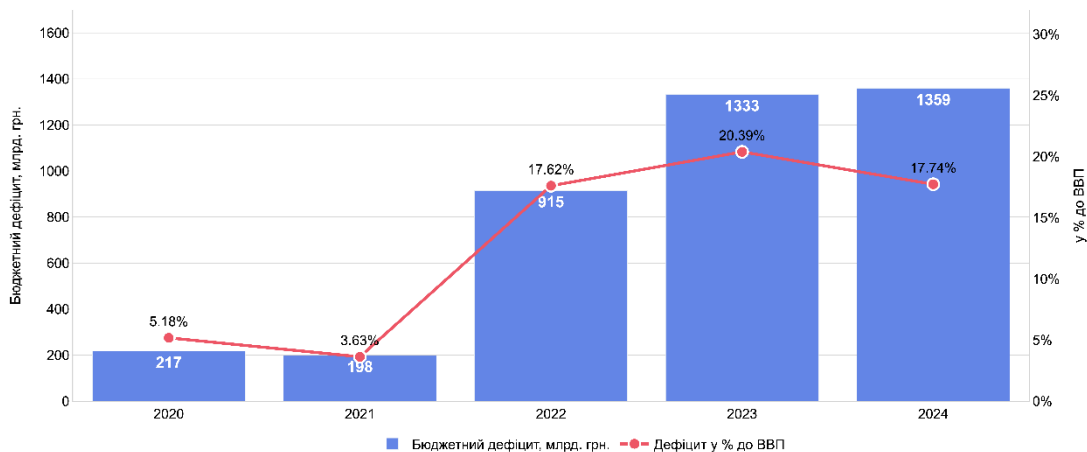

Рис. 6. Динаміка дефіциту Зведеного бюджету України за 2020–2024 роки

Джерело: побудовано на основі [25]

Повномасштабна війна в Україні актуалізувала потребу нарощування видатків на сферу оборони та безпеки у європейських країн, що відображається на показниках фіскального дефіциту середньо строкового періоду. Війна значним чином вплинула на пріоритети фіскальної політики країн ЄС щодо збільшення фінансування армій і закупівлі озброєнь та оптимізації інших категорій видатків [13].

Зростання конкурентоспроможності вітчизняної економіки залежить насамперед від активної інвестиційної та фіскальної політики, і, відповідно, подальше вдосконалення фіскальних інструментів набуває особливо важливого значення і є важливим аспектом суспільно-економічних перетворень в Україні. Головною умовою конкурентоспроможності держави є врегульована, дієва, стабільна фіскальна політика, яка відповідає євроінтеграційним прагненням, сприяє залученню потенційних інвесторів в українську економіку.

Висновки

Фіскальна політика здійснює вагомий вплив на процеси економічного та соціального розвитку країни. Важливими чинниками впливу на динаміку економічного зростання є співвідношення податкових надходжень до ВВП і структура податкової системи. Частка податкових надходжень у складі валового внутрішнього продукту (ВВП) України є нижчою, ніж у країнах Європейського Союзу, що свідчить про ширшу податкову базу та кращу ефективність адміністрування податків у цих країнах.

Результати аналізу засвідчують важливе значення податкових надходжень у формуванні дохідної бази Зведеного бюджету України, не дивлячись на зміщення акценту від внутрішніх податкових джерел до зовнішньої фінансової підтримки, що викликано військовими діями. Податкові надходження надалі залишаються головним стабілізуючим чинником бюджетної системи. Серед джерел наповнення бюджетних доходів на першому місці внутрішні податки на товари та послуги (непрямі податки), друге місце займають податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості (прямі податки). Перенесення оподаткування на споживання є загальноєвропейським трендом з метою збільшення частки доходів та прибутків у розпорядженні платників податків.

Використання сукупності бюджетних інструментів впливу на процес формування та виконання бюджету дозволяє вирішувати завдання, що стоять перед країною на сучасному етапі суспільного розвитку, досягати необхідних макроекономічних пропорцій та показників економічного зростання. Сучасний етап розвитку бюджетних відносин характеризується посиленням ролі бюджетних видатків на оборону держави та забезпечення сектору безпеки. Враховуючи рівень наповнюваності бюджету в сучасних умовах, вагомими є завдання скорочення бюджетного дефіциту та підвищення рівня результативності використання бюджетних коштів.

Фіскальні інструменти в процесі реалізації фіскальної політики в Україні в умовах воєнних викликів відіграють ключову роль в реалізації політики державного регулювання економічного розвитку. Правильний вибір фіскальних інструментів на кожному етапі економічного розвитку забезпечить ефективне функціонування економічної систем в цілому та окремих її складових.

Список використаних джерел:

1. Крисоватий А.І. Оподаткування і ринок: умови та можливості поєднання: Монографія. Тернопіль: Видавництво Карп'юка, 2000. С. 11. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/24522> (дата звернення: 23.10.2025).
2. Соломенко С.М. Бюджет повної зайнятості та фіскальна політика. *Фінанси України*. 2008. № 4. С. 3–12. URL: <https://www.economy.nauka.com.ua> (дата звернення: 23.10.2025).
3. Цап І. Проблеми та перспективи фіскальної політики в Україні. *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 35. С. 339–345. URL: <https://www.irbis-nbuv.gov.ua> (дата звернення: 23.10.2025).
4. Сідельникова Л.П. Податкові та позичкові фінанси: фіскальна філософія вибору: монографія. Херсон: Грінь Д.С., 2010. С.13. URL: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=6gcc67cAAAAJ&hl> (дата звернення: 23.10.2025).

5. Юрій С.І., Крисоватий А. І., Кошук Т. В. Сучасні тенденції розвитку європейського оподаткування та новітня парадигма податкової політики в Україні: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2010. 292 с. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/23005> (дата звернення: 23.10.2025).
6. Гончаренко Н. І., Доля Р. М., Сурін Д. В. Фіскальний інструментарій як ключовий елемент системи регулювання економічного розвитку держави на макрорівні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2016. Вип. 5. С. 90–93. URL: <https://periodicals.karazin.ua/irtb/article/view/6622/6121> (дата звернення: 23.10.2025).
7. Грицюк І. В. Бюджетно-податкові інструменти регулювання дефіциту бюджету. *Економічний аналіз*. 2014. Т. 18, № 2. С. 146–152. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/647/431> (дата звернення: 23.10.2025).
8. Шапошников К. С., Крилов Д. В., Якушко І. В. Сутність та види фіскальних інструментів. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 2 (26). С. 168. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/244135> (дата звернення: 23.10.2025).
9. Канцур І. Фіскальний механізм: сутність, інструменти та принципи його дії. *Світ фінансів*. 2015. № 4. С. 117–129. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/909/917> (дата звернення: 23.10.2025).
10. Сідельникова Л. П., Онікієнко Н. В. Фіскальні інструменти державного регулювання господарської діяльності в умовах євроінтеграції. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 18. С. 187–191. URL: http://bses.in.ua/journals/2017/18_2017/39.pdf. (дата звернення: 23.10.2025).
11. Паєнтко Т. В. Інструменти фіскального регулювання фінансових потоків. *Ефективна економіка*. 2011. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=659> (дата звернення: 23.10.2025).
12. Баранник Л. Б., Даценко В. В. Фіскальні інструменти стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2017. № 1(57). С. 29–39. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA%3D&2_S21STR=vamsue_2017_1_6 (дата звернення: 23.10.2025).
13. Вдовічен А., Табенська Ю., Урсакий Ю. Фіскальні інструменти впливу на економічний розвиток країн. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2022. № 3. URL: <http://rps.chtei-knteu.cv.ua:8585/jspui/handle/123456789/1356> (дата звернення: 23.10.2025).
14. Сочка К.А. Порівняльний аналіз податкових доходів бюджетів окремих країн ЄС та державного бюджету України. *Науковий вісник Ужгородського Університету*. 2023. № 1 (61). URL: <http://visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/article/view/278496> (дата звернення: 23.10.2025).
15. Мінфін. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні 2025. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp> (дата звернення: 23.10.2025).
16. Мінфін. Доходи Зведеного бюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/2024> (дата звернення: 23.10.2025).
17. Tax revenue. OECD. Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: <https://data.oecd.org/tax/tax-revenue.htm> (дата звернення: 23.10.2025).
18. Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway. 2015 edition / European Commission, Taxation and Customs Union. Luxembourg, 2015. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/document/download/2a675b2e-327c-4ff7-8438-4d1ec50f62b1_en?filename=eco_analysis_report_2015.pdf (дата звернення: 23.10.2025).
19. VAT Rates Applied in the Member States of the European Union Situation at 1st January 2016 / European Commission, Taxation and Customs Union. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation/vat/vat-directive/vat-rates_en (дата звернення: 23.10.2025).
20. Revenue Statistics 2023. Tax Revenue Buoyancy in OECD Countries. 1965-2022. OECD. 364 p. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/taxation/revenue-statistics-2023_9d0453d5-en#page1 (дата звернення: 23.10.2025).

21. Tax Foundation – OECD Tax Revenue Data 2024: URL: <https://taxfoundation.org/data/all/global/oecd-tax-revenue-by-country-2024> (дата звернення: 23.10.2025).
22. На яких схемах тіньової економіки держава втрачає найбільше? *Економічна правда*. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2024/10/31/721290> (дата звернення: 23.10.2025).
23. Тіньова економіка: як оцінюється її рівень в Україні та інших країнах. *Слово і діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2025/04/15/infografika/ekonomika/tinova-ekonomika-yak-oczinuyetsya-yiyi-riven-ukrayini-ta-inshyh-krayinax> (дата звернення: 23.10.2025).
24. Першко Л. Вплив податкової політики на економічне зростання держави та її територій. URL: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=32CBXhEAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=32CBXhEAAAAJ:YsMSGLbcy4C (дата звернення: 23.10.2025).
25. Мінфін. Видатки Зведеного бюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/2024> (дата звернення: 23.10.2025).
26. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2024 рік. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2024-698 (дата звернення: 23.10.2025).
27. Огляд виконання Державного бюджету України на 2024 рік та рекомендації для 2025 року. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ohlyad-vykonannya-derzhavnoho-byudzhetu-ukrayiny-na-2024-rik-ta> (дата звернення: 23.10.2025).

References:

1. Krysovaty A. I. (2000). *Opodatkuvannia i rynek: umovy ta mozhlyvosti poiednannia: Monohrafiia* [Taxation and the Market: Conditions and Opportunities for Combination: Monograph]. Ternopil: Vydavnytstvo Karpiuka, p. 11. Available at: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/24522> (accessed 23 October 2025). (in Ukrainian)
2. Solomenko S. M. (2008). *Biudzheth povnoi zainiatosti ta fiskalna polityka* [Full Employment Budget and Fiscal Policy]. *Finansy Ukrainy*, no. 4, pp. 3–12. Available at: <https://www.economy.nauka.com.ua> (accessed 23 October 2025). (in Ukrainian)
3. Tsap I. (2013). *Problemy ta perspektyvy fiskalnoi polityky v Ukraini* [Problems and Prospects of Fiscal Policy in Ukraine]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, no. 35, pp. 339–345. Available at: <https://www.irbis-nbuv.gov.ua> (accessed 23 October 2025). (in Ukrainian)
4. Sidelnykova L. P. (2010). *Podatkovi ta pozychkovi finansy: fiskalna filosofiiia vyboru: Monohrafiia* [Tax and Loan Finances: The Fiscal Philosophy of Choice: Monograph]. Kherson: Hrin D.S., p. 13. Available at: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=6gcc67cAAAAJ&hl> (accessed 23 October 2025). (in Ukrainian)
5. Yurii S. I., Krysovaty A., Koshchuk T. (2010). *Suchasni tendentsii rozvytku yevropeiskoho opodatkuvannia ta novitnia paradyhma podatkovoii polityky v Ukraini: Monohrafiia* [Modern Trends in the Development of European Taxation and the New Paradigm of Tax Policy in Ukraine: Monograph]. Ternopil: TNEU, p. 292. Available at: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/23005> (accessed 23 October 2025). (in Ukrainian)
6. Honcharenko N. I., Dolia R. M., Surin D. V. (2016). *Fiskalniyi instrumentarii yak kliuchovyi element systemy rehuliuвання ekonomichnoho rozvytku derzhavy na makrorivni* [Fiscal Instruments as a Key Element of the State Economic Regulation System at the Macroeconomic Level]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia "Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm"*, no. 5, pp. 90–93. Available at: <https://periodicals.karazin.ua/irtb/article/view/6622/6121> (accessed 23 October 2025). (in Ukrainian)
7. Hrytsiuk I. V. (2014). *Biudzhethno-podatkovi instrumenty rehuliuвання defitsytu biudzhetu* [Budget and Tax Instruments for Regulating Budget Deficits]. *Ekonomichniy analiz*, vol. 18, no. 2, pp. 146–152. Available at: <https://www.econa.org.ua> (accessed 23 October 2025). (in Ukrainian)
8. Shaposhnikov K. S., Krylov D. V., Yakushko I. V. (2021). *Sutnist ta vydy fiskalnykh instrumentiv* [The Essence and Types of Fiscal Instruments]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta*

upravlinnia, no. 2 (26), p. 168. Available at: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/244135> (accessed 23 October 2025). (in Ukrainian)

9. Kantsur I. (2015). Fiskalni mekhanizm: sutnist, instrumenty ta pryntsypy yoho dii [Fiscal Mechanism: Essence, Instruments and Principles of Operation]. *Svit finansiv*, no. 4, pp. 117–129. Available at: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/909/917> (accessed 23 October 2025). (in Ukrainian)

10. Sidelnikova L. P., Onikiyenko N. V. (2017). Fiskalni instrumenty derzhavnoho rehuliuвання hospodarskoi diialnosti v umovakh yevrointehratsii [Fiscal Instruments of State Regulation of Economic Activity under Conditions of European Integration]. *Prychornomorski ekonomichni studii*, no. 18, pp. 187–191. Available at: http://bses.in.ua/journals/2017/18_2017/39.pdf (accessed 23 October 2025). (in Ukrainian)

11. Payentko T. V. (2011). Instrumenty fiskalnoho rehuliuвання finansovykh potokiv [Instruments of Fiscal Regulation of Financial Flows]. *Efektivna ekonomika*, no. 8. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=659> (accessed 23 October 2025). (in Ukrainian)

12. Barannyk L. B., Datsenko V. V. (2017). Fiskalni instrumenty stymuliuvannya innovatsiino-investytsiinoi diialnosti pidpriemstv [Fiscal Instruments for Stimulating Innovation and Investment Activity of Enterprises]. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, no. 1 (57), pp. 29–39. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE%3D&2_S21STR=vamsue_2017_1_6 (accessed 23 October 2025). (in Ukrainian)

13. Vdovichen A., Tabenska Yu., Ursakii Yu. (2022). Fiskalni instrumenty vplyvu na ekonomichniy rozvytok krain [Fiscal Instruments for Influencing the Economic Development of Countries]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 3. Available at: <http://rps.chtei-knteu.cv.ua:8585/jspui/handle/123456789/1356> (accessed 23 October 2025). (in Ukrainian)

14. Sochka K. A. (2023). Porivnialnyi analiz podatkovykh dokhodiv biudzhetyv okremykh krain YeS ta derzhavnoho biudzhetu Ukrainy [Comparative Analysis of Tax Revenues of Budgets of Selected EU Countries and the State Budget of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Universytetu*, no. 1 (61). Available at: <http://visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/article/view/278496> (accessed 23 October 2025). (in Ukrainian)

15. Ministry of Finance of Ukraine (2025). Valovyi vnutrishnii produkt (VVP) v Ukraini 2025 [Gross Domestic Product (GDP) in Ukraine 2025]. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp> (accessed 23 October 2025). (in Ukrainian)

16. Ministry of Finance of Ukraine (2024). Dokhody Zvedenoho biudzhetu Ukrainy [Revenues of the Consolidated Budget of Ukraine]. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/2024> (accessed 23 October 2025). (in Ukrainian)

17. OECD. Tax revenue. Organization for Economic Co-operation and Development. Available at: <https://data.oecd.org/tax/tax-revenue.htm> (accessed 23 October 2025).

18. European Commission, Taxation and Customs Union (2015). Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway (2015 edition). Luxembourg. Available at: https://taxation-customs.ec.europa.eu/document/download/2a675b2e-327c-4ff7-8438-4d1ec50f62b1_en?filename=eco_analysis_report_2015.pdf (accessed 23 October 2025).

19. European Commission, Taxation and Customs Union (2016). VAT Rates Applied in the Member States of the European Union: Situation at 1st January 2016. Available at: https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation/vat/vat-directive/vat-rates_en (accessed 23 October 2025).

20. OECD (2023). Revenue Statistics 2023. Tax Revenue Buoyancy in OECD Countries 1965–2022. 364 p. Available at: https://read.oecd-ilibrary.org/taxation/revenue-statistics-2023_9d0453d5-en (accessed 23 October 2025).

21. Tax Foundation (2024). OECD Tax Revenue Data 2024. Available at: <https://taxfoundation.org/data/all/global/oecd-tax-revenue-by-country-2024> (accessed 23 October 2025).

22. Na yakykh skhemakh tinovoi ekonomiky derzhava vtrachaie naibilshe? [Which Shadow Economy Schemes Cause the Largest Losses to the State?] (2024). *Ekonomichna Pravda*.

Available at: <https://epravda.com.ua/columns/2024/10/31/721290> (accessed 23 October 2025). (in Ukrainian)

23. Tinova ekonomika: yak otsiniuietsia yii riven v Ukraini ta inshykh krainakh [Shadow Economy: How Its Level Is Estimated in Ukraine and Other Countries] (2025). Slovo i dilo. Available at: <https://www.slovoidilo.ua/2025/04/15/infografika/ekonomika/tinova-ekonomika-yak-oczynyuyetsya-yiyi-riven-ukrayini-ta-inshyx-krayinax> (accessed 23 October 2025). (in Ukrainian)

24. Pershko L. (2015). Vplyv podatkovoi polityky na ekonomichne zrostannia derzhavy ta yii terytorii [The Impact of Tax Policy on the Economic Growth of the State and Its Regions]. Available at: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=32CBXhEAAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=32CBXhEAAAAJ:YsMSGlbcyi4C (accessed 23 October 2025). (in Ukrainian)

25. Ministry of Finance of Ukraine (2024). Vydatky Zvedenoho biudzhetu Ukrainy [Expenditures of the Consolidated Budget of Ukraine]. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/2024> (accessed 23 October 2025). (in Ukrainian)

26. Ministry of Finance of Ukraine (2024). Informatsiia pro vykonannia Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy za 2024 rik [Information on the Execution of the State Budget of Ukraine for 2024]. Available at: https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2024-698 (accessed 23 October 2025). (in Ukrainian)

27. National Institute for Strategic Studies (2024). Ohliad vykonannia Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy na 2024 rik ta rekomendatsii dlia 2025 roku [Review of the Implementation of the State Budget of Ukraine for 2024 and Recommendations for 2025]. Available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ohlyad-vykonannya-derzhavnoho-byudzhetu-ukrayiny-na-2024-rik-ta> (accessed 23 October 2025). (in Ukrainian)